

МУРАДЛИК ХӘМ ҮЗЛІКСІЗ БІЛІМЛЕНДІРҮ

педагог-методикалық журнал № 3/4

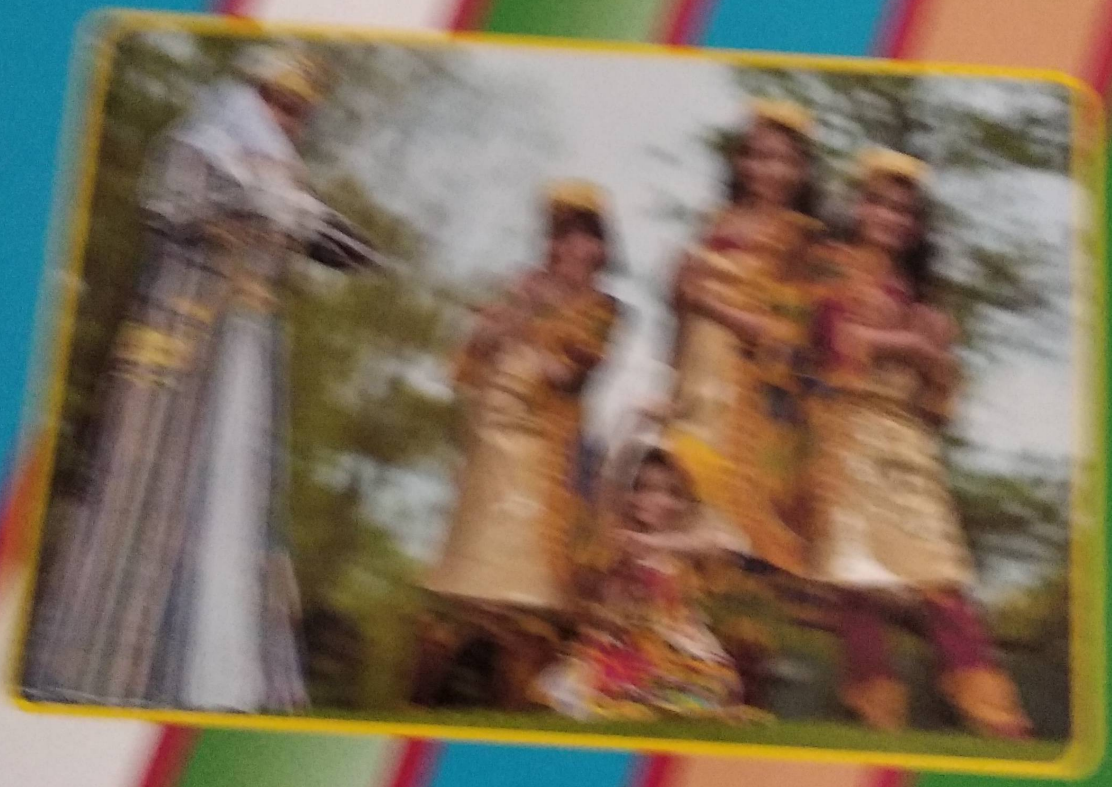
Нөкіс - 2022

Handwritten text on a torn piece of paper, possibly a name or title, in dark ink.

Handwritten text on a torn piece of paper, possibly a name or title, in dark ink.

Handwritten text on a torn piece of paper, possibly a name or title, in dark ink.

Handwritten text, possibly a date or name, in dark ink.

МУРАДЛИК

ЖӘМ

ҮЛКІСІЗ БАЛМУЛАНДЫҒЫ

МІННІ-МЕТОДИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ № 3/1

Нокус - 2022

МУГАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҶ

ISSN 2181-7138

№ 3/1 - 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:
А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:
Максет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Аскар ДЖУМАШЕВ
Гўлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Аскарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Бахтиёр РАХИМОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Қаххор ТУРСУНОВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Саодат ТОШТЕМИРОВА
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шолкемлестириўшилер:
Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПИИИ
Қарақалпақстан филиалы

Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.

Мәнизил: Нокис қаласы,
Ерназар Алақоз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда әсәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Мугаллим хәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилюи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етилиди. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Микела инглиз тилида "courage-мужество" семантига жа бўлган сўзларнинг семантик хусусиятларини таълиф қилинган баъзилардан бўлиб унда инглиз тилидаги бундай лексемаларнинг ахборот етказишдаги роли ва уларнинг стилистик хусусиятлари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена анализу семантических особенностей слов с семантическим значением «мужество» в английском языке, роли таких лексем в английском языке в передаче информации и их стилистическим особенностям.

РЕЗЮМЕ

The article is devoted to the analysis of semantic features of words with the semantic meaning «courage» in English, the role of such lexemes in the transmission of information in English and their stylistic features.

SUMMARY

SINTAKSIS BO'LIMINI O'QITISHDA MODELLASHTIRISH TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ro'ziyeva S.H.

*Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti maktabgacha
ta'lim kafedrası o'qituvchisi*

Tayanch so'zlar: modellashirish, ta'lim, tarbiya, o'qitish, pedagogik texnologiyalar, sintaksis, gap bo'laklari, integratsiya, uzluksiz ta'lim.

Ключевые слова: моделирование, образование, воспитание, обучение, педагогические технологии, синтаксис, части речи, интеграция, непрерывное образование.

Key words: modeling, education, upbringing, training, pedagogical technologies, syntax, parts of speech, integration, continuous education.

2017-yil 7-fevralda imzolangan 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi" IV bobi "Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" bo'limining "Ta'lim va fan sohasini rivojlantirish" bo'limi aynan ta'lim sohasiga bag'ishlangan: "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish; umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, chet tillar, informatika hamda matematika, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish; ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish asosida oliy ta'lim muassasalari faoliyatining sifati hamda samaradorligini oshirish, oliy ta'lim muassasalariga qabul kvotalarini bosqichma-bosqich ko'paytirish; ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag'batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish, oliy o'quv yurtlari va ilmiy-tadqiqot institutlari huzurida ixtisoslashtirilgan ilmiy-eksperimental laboratoriyalar, yuqori texnologiya markazlari va texnoparklarni tashkil etish"

"Ilm-fan – taraqqiyot asosi. Zamonaviy ilm-fan yutuqlariga, innovatsion g'oyalarga tayanmagan davlatning ham, jamiyatning ham kelajagi yo'q. faqat ilm va ma'rifat, intellektual salohiyat, har tomonlama bilimlil kadrlar hisobidan biz O'zbekistonni yangi taraqqiyot bosqichiga olib chiqa olamiz" Ulkan tilshunos olim filologiya fanlari doktori, professor Nizomiddin Mahmudov ta'kidlaganidek, "Ma'naviyatning, xususan milliy ma'naviyatning shakllanishi va kamol topishida ona tili favqulodda o'rin tutganligi bois

istiqlol davrida ona tili, ona tili ta'limi, til masalalariga alohida e'tibor qaratildi. 2017-yilda Vazirlar mahkamasi tomonidan belgilangan DTSda shunday deyilgan: "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida Ona tili fanini o'qitishning asosiy maqsadi — o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan — muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat. Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida Ona tili fanini o'qitishning asosiy vazifasi: O'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani rivojlantirish;

O'quvchilarda grammatikaga oid o'zlashtiriladigan bilimlarni (fonetika, leksikologiya, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublari, stilistikaga oid tushunchalarni) rivojlantirish;

Ona tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan dolda to'g'ri va ravon bayon eta olishni rivojlantirishga qaratilgan lingvistik kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. O'zbek (ona) tilini o'qitish markazida til o'rganuvchilarning o'zaro hamda o'qituvchisi bilan nutqiy muloqoti turmog'i lozim bo'ladi. Ammo mana shu muloqot to'g'ri yo'lga qo'yilishi uchun grammatika qonun-qoidalarini yaxshi bilishga ko'maklashuvchi topshiriqlardan iborat mashg'ulotlar nazariy yoki amaliy ahamiyat kasb etibgina qolmay, o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini shakllantiradi, orttirishga ham hissa qo'shishi talab etiladi. Ana shu qiziqishni shakllantirishda, uni tobora mustahkamlab borishda sintaksisni o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijodiy tafakkur sohibi, ya'ni o'sayotgan, rivojlanayotgan va taraqqiyot sari yuz tutayotgan mamlakatimiz uchun zarur bo'lgan, ijodkor va mustaqil fikrlay oladigan shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazish ona tili ta'limi oldida turgan eng muhim dolzarb vazifa hisoblanadi. O'zbek tilida tilshunoslikning katta bo'limlaridan biri bo'lmish sintaksis bo'limining asosiy o'rganish obyektlaridan biri gap bo'laklarini o'qitishda ta'lim berish usullaridan qaysilaridan foydalanilsa ta'lim sifati, mavzuni o'rgatish sifati oshishi masalasi bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir. Shu sababdan gap bo'laklarini o'qitishda qo'llaniladigan metodlardan modellashtirish asosida o'qitish samarali usullardan biridir. Til ta'limida gap bo'laklarini modellashtirish metodi orqali o'rgatish va ushbu mavzuni o'tishda qo'llaniladigan grammatik model-qoliplar silsilasini ishlab chiqish, ularni dars jarayonida qo'llash va shu asosda faol o'quvchi shaxsini shakllantirishni ko'zda tutadi. O'zbek tilshunosligidagina emas butun jahon tilshunosligida sintaksis o'qitish bo'yicha qilingan ishlar mavjud. Buning o'zi sintaksis bo'yicha muammolarning ham ko'p ekanligini tasdiqlaydi. O'zbek tilini o'qitishda yangimetod va uslublardan foydalangan holda fanni o'rganish va o'rgatishdir. Ushbumetodlardan biri bu modellashtirish metodidir.

Model – biror obyekt yoki obyektlar tizimining obrazi yoki namunasidir.

Masalan, yerning modeli – globus, osmon va undagi yulduzlar modeli – planetariy ekrani, pasportdagi suratni shu pasport egasining modeli deyish mumkin. Model tushunchasi (lotincha "modelus" so'zidan olingan bo'lib, "nusxa", "andaza", "o'lchov", "me'yor" ma'nolarni anglatadi) tabiiy fanlar yoki umuman fanda shunday moddiy qurilma sifatida tushuniladiki, unga muayyan obyekt haqida ma'lumotlar kiritilganda hosila sifatida yana shu obyekt yuzaga keladi.

Model	П+Г	S + V	E+K
Misollar	<i>Я пишу</i>	<i>I am wrtting</i>	<i>Men yozyapman</i>
	<i>Он читает</i>	<i>I have read</i>	<i>U o'qidi.</i>

S+V : I read (Men o'qidim), He goes(U ketdi).

S+V+O: We came to the university (Biz universitetga keldik.)

Gapning tarkibiga kiruvchi va birorta so'roqqa javob bo'luvchi so'zlar gap bo'laklari deyiladi. Gap bo'laklari bosh bo'laklar va ikkinchi darajali gap bo'laklariga bo'linadi. Bosh bo'laklarga ega(subject – предмет) va kesim(verb глагол) kiradi. Ikkinchi darajali bo'laklariga to'ldiruvchi (the object – объект), aniqlovchi (the attribute – определительный) va hol (modifier – модификатор)kiradi. Yig'iq gap faqat bosh bo'laklardan iborat.

Masalan: The car stopped. (S+V – Subject – the car, V – stopped)

Mashina to'xtadi. (E+K) (Ega – mashina, Kesim – to'xtadi).

Kesim (The predicate or verb. Gap bo'laklarining modellashtirishida kesim gap bo'lagining modeli ingliz tilida – V, rus tilida – Г) gapning bosh bo'lagi hisoblanadi. O'zbek tilida bitta kesimning o'zi ham gap bo'lib kela oladi. Lekin ingliz va rus tillarida eng kichik yig'iq gap ega+kesimdan iborat.

Kesim sodda va qo'shma kesimga bo'linadi. Qo'shma kesim ham o'z navbatida qo'shma ot-kesim va qo'shma fe'l-kesimga bo'linadi 2:

He learns French (sodda fe'l kesim – simple verb – learns). (S+svV+O). U fransuz tilini o'rganadi. My father is a doctor (qo'shma ot-kesim – composite noun predicate: is a doctor). (S+cV) Mening otam — doktor. I must go there at once (qo'shma fe'l-kesim(composite verb predicate) – must go). (S+cV+M). Men u yerga zudlik bilan borishim kerak. Qo'shma ot-kesim to be bog'lovchi fe'lining shakli va ot qismidan iborat bo'ladi. Kesimning ot qismi uning asosiy ma'nosini ifodalaydi.

Ega (The subject. Gap bo'laklarini modellashtirishda ega gap bo'lagi modeli – S, П) kesimdan keyingi bo'lak hisoblanadi. Ingliz tilida bosh bo'lak qismidadir. Chunki gap bo'lishi uchun ega va kesimdan iborat bo'lishi kerak. Ega barcha so'z turkumlari bilan ifodalanadi. Uning qaysi so'z turkumlari bilan ifodalanganligini ham modellashtirishda berishga harakat qildik va subject belgisidan keyin pastki qismda ko'rsatdik. Masalan:Ega quyidagilar bilan ifodalanadi:

1. Ot(noun – N) bilan: The steamer has arrived(SN+V). Paroxod yetib keldi.

The meeting is over(SN+V). Yig'ilish tugadi. Ot – noun bilan ifodalangan egayuqoridagimodelashtiriladi.

2. Olmosh(pronoun – P) bilan: He works at a factory(SP+V+M). U zavodda ishlaydi. Who tore this book?(SP+V+O?) Bu kitobni kim yirtdi. Olmosh – pronoun bilan ifodalangan ega yuqoridagidek modellashtirildi.

3. Infinitiv(The infinitive) va infinitivli iboralar bilan: To swim is pleasant. (SI+V) Cho'milish yoqimli.For him to come was impossible.(SI+V) Uning uchun kelishning imkoni yo'qedi. Infinitiv bilan ifodalangan ega SI bilan modellashtirildi.

4. Gerund(the gerund) yoki gerundli ibora bilan: Smoking is not allowed here. (SG+V+M) Bu yerda chekishga ruxsat etilmaydi.

Listening to music is loved to me.(SG+V+O) Musiqa eshitish menga yoqadi. Gerund bilan ifodalangan ega yuqoridagidek SG bilan modellashtirildi.

5. Son(numerative – Nm) bilan: Three were absent from the lecture. (SNm+V+M)

1. Ilgari ikkalamiz birga talaba edik. (inglizcha model: M+S+V yoki o'zbekcha modeli: H+E+K)
2. Bu payt sen kabi o'qituvchiman. (inglizcha model: M+M+V yoki o'zbekcha modeli: H+H+K)
3. Shu boisdan dadam ishchi edi. (inglizcha model: M+S+V yoki o'zbekcha modeli: H+E+K)

Birinchi gapda birga so'zi ravish, ikkinchi gapda sen kabi o'xshatish, uchinchi gapdagi shu boisdan so'zshakli sabab holi1.

Holning gap kengaytiruvchisi ekanligini asoslash uchun ot- kesimli gaplardan foydalandik. Bunda holning gap kengaytiruvchigi yaqqol ko'zga tashlanadi. Hol barcha mustaqil so'z turkumi bilan ifodalanadi:

- 1) fe'l(verb – V): Shalola shoshilib gapirdi (modeli: S+MV+K) .
- 2) ot(noun – N): Uydan chiqarib ketdi (modeli – MN+V);
- 3) sifat(adjective – A): U yaxshi o'qiydi; (modeli – S+MA+V)
- 4) son(numberative – Nm): Bir keldi, bir ketdi; (MNm+V,MNm+V)
- 5) olmosh(pronoun -Pn): Bunda ari keltiradi bol, (modeli- MPn+S+V+O)
- 6) ravish(adverb-Ad):Yig'ilish kech tugadi. (S+MAd+V)

Gap bo'laklarini o'rganish, umuman, gap to'g'risidagi ta'limotning ajralmas bir qismidir. Bu qoliplashtirish tilning o'ziga xosxususiyatlarini ochadi va o'rganishni tez va osonlashtiradi. Sintaksis bo'limidagi mavzular o'tilayotganda ushbu metoddanfoydalansa, ularni ingliz va rus tillaridagi gap bo'laklari joylashish tartibi, nmodellari bilan qiyoslab o'rgatilsa, fanlararo integratsiya orqali tushuntirilsa, o'quvchilarda ushbu mavzuga qiziqish uyg'otadi, yaxshi tushunadi va ushbu mavzu ularning xotirasida yanada mustahkamlanadi.

Adabiyotlar:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil7-fevraldagi PF-4947-sonli farmoni.
2. Natalia Slioussar. Grammar and Information Structure a study with reference to Russian. Copyright, 2007.
3. НеъматовХ. Лингвистик тадқиқот методикаси, методологияси ва методлари. – Бухоро: НС, 2003.
4. Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. –Toshkent:"Akademnashr", 2011.
5. Yo'ldoshev J.G'. Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogic texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. –Toshkent: "Fan va texnologiya", 2008.

PE3IOME

Maqola modellastirish texnologiyasidan ta'lim tizimida o'zaro ingliz va rus tillari bilan integratsiyalashgan holda o'qitishning samarador yo'llari haqida fikr yuritilgan.

PE3IOME

В статье рассматриваются эффективные способы обучения технологии моделирования в системе образования, интегрированные с английским и русским языком.

SUMMARY

The article discusses effective ways of teaching modeling technology in the education system, integrated with the english and russian language.

1. Ilgari ikkalamiz birga talaba edik. (inglizcha model: M+S+V yoki o'zbekcha modeli: H+E+K)

2. Bu payt sen kabi o'qituvchiman. (inglizcha model: M+M+V yoki o'zbekcha modeli: H+H+K)

3. Shu boisdan dadam ishchi edi. (inglizcha model: M+S+V yoki o'zbekcha modeli: H+E+K)

Birinchi gapda birga so'zi ravish, ikkinchi gapda sen kabi o'xshatish, uchinchi gapdagi shu boisdan so'zshakli sabab holi.

Holning gap kengaytiruvchisi ekanligini asoslab uchun ot- kesimli gaplardan foydalandik. Bunda holning gap kengaytiruvchisi yaqqol ko'zga tashlanadi. Hol barcha mustaqil so'z turkumi bilan ifodalanadi:

- 1) fe'l(verb - V): Shalola shoshilib gapirdi (modeli: S+MV+K) -
- 2) ot(noun - N): Uydan chiqarib ketdi (modeli - MN+V);
- 3) sifat(adjective - A): U yaxshi o'qiydi; (modeli - S+MA+V)
- 4) son(numberative - Nm): Bir keldi, bir ketdi; (MNm+VMNm+V)
- 5) olmosh(pronoun -Pn): Bunda ari keltiradi bol, (modeli- MPn+S+V+O)
- 6) ravish(adverb-Ad): Yig'ilish kech tugadi. (S+MA+V)

Gap bo'laklarini o'rganish, umuman, gap to'g'risidagi ta'limotning ajralmas bir qismidir. Bu qoliplashtirish tilning o'ziga xosxususiyatlarini ochadi va o'rganishni tez va osonlashtiradi. Sintaksis bo'limidagi mavzular o'tilayotganda ushbu metoddan foydalanib, ularni ingliz va rus tillaridagi gap bo'laklari joylashish tartibi, nmodelari bilan qiyoslab o'rgatilsa, fanlararo integratsiya orqali tushuntirilsa, o'quvchilarda ushbu mavzuga qiziqish uyg'otadi, yaxshi tushunadi va ushbu mavzu ularning xotirasida yanada mustahkamlanadi.

Adabiyotlar:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustunor yornalishi bo'yicha "Harakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli farmoni.
2. Natalia Slioussar. Grammar and Information Structure a study with reference to Russian. Copyright, 2007.
3. НейматовХ. Лингвистик тадқиқот методикаси, методологияси ва методлари. - Буюроқ: НС, 2003.
4. Rahimov A. Kompyuter lingvistikasi asoslari. -Toshkent: "Akademnasht", 2011.
5. Yo'ldoshev J.G'. Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogic texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. -Toshkent: "Fan va texnologiya", 2008.

Maqola modellashtirish texnologiyasidan ta'lim tizimida o'zaro ingliz va rus tillari bilan integratsiyalashgan holda o'qitishning samarador yo'llari haqida fikr yuritilgan.

В статье рассматриваются эффективные способы обучения технологии моделирования в системе образования, интегрированные с английским и русским языком.

The article discusses effective ways of teaching modeling technology in the education system, integrated with the english and russian language.

PE300ME

PE300ME

SUMMARY